

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: «CİNAYƏT HÜQUQU»

«Cinayət hüququ» fənni üzrə

MÜHAZİRƏ

MÖVZU № 13: «Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar »

Tərtib etdi:

Cinayət hüququ kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.

Protokol № _____ « _____ » _____ 2016-cı il.

Bakı– 2016

Mövzu 13. Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar

P L A N:

GİRİŞ

1. Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran halların anlayışı və növləri
2. Zəruri müdafiənin anlayışı və onun qanunauyğun şərtləri
3. Son zərurətin anlayışı və onun qanunauyğun şərtləri
4. Cinayətkarın yaxalanmasının anlayışı və tətbiqinin qanunauyğun şərtləri.
5. Əsaslı risqin, əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsinin anlayışı və onun qanunauyğun şərtləri

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı.2020
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Mad. 36-40. Bakı, 2020
3. Polis haqqında Qanun. 16 noyabr 1999-cu il
4. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsininini Kommentariyası. Prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə Bakı, 2019
5. F.Y.Səməndərov «Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
6. E.M.Əfəndiyev Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Mənbəyi, şərh, tətbiqi. I cild. Bakı, 2005.
7. Н.И.Ветров Уголовное право. Общая часть. Москва,2013
8. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамов Уголовное право. Общая часть.Москва, 2009
9. Уголовное право. Общая часть. под.ред. А.И.Парога. Москва-2006.
10. “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 12 dekabr 2002-ci il tarixli 3 nömrəli Qərarı
11. AR-in Konstitusiya Məhkəməsinin “AR Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 20 aprel 1999-cu il tarixli Qərarı
12. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları. Bakı, 2017.
13. Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов (отв.ред.-проф.И.Я. Козаченко, проф.З.А.Незнатова. М,2001.)
14. Курбанов Г.С.Применения Институтаа обстадателств, устроиайуших общественную апасност и противопасност дейанийа. Баку. 1991.
15. Баулин Й.В.Обстайателлства, исклйчайушийе преступност дейанийа. Харков 1991.

Giriş

Məlum olduğu kimi, cinayət qanuna görə ictimai təhlükəli və qeyri hüquqi olan hər hansı bir əməl edən şəxsin təqsirinə görə cəza tətbiq edilir. Lakin bəzən şəxsin etdiyi əməl xərci görmüş etibarə ilə ictimai –təhlükəli və nəticə ilə səbəbli əlaqədə olsa da cinayət qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş bir sıra səbəblər mövcud olduqda həmin əməl cinayət sayılmır və cinayət məsuliyyəti aradan qalxır.

Ona görə də cinayət hüquq nəzəriyyəsi cinayətlə mübarizəni formal və doqmatik prinsiplərlə deyil, ictimai–təhlükə törədən şəxsin həqiqi və fərdi təqsiri ilə əlamətləndirir. Xarici görünüş etibarə ilə təhlükəli olan əməli edən şəxsin təqsiri ilə əlaqədar olması həmin əmələ hüquqi xarakter verir.

Əməlin ictimai-təhlükəliliyini aradan qaldıran hallar elə hallardır ki, bu halların mövcud olması ilə ahirən cinayətə bənzəyən əməllər qanuna uyğun davranışa çevrilmiş olur. cinayət hüquq nəzəriyyəsində qeyd edilən halların tələblərinə müxtəlif cür əməlin ictimai təhlükəliliyini, bəzən əməlin cinayət və cəzalanmalı olmasını. Bəzən də qeyri-hüquqiliyini aradan qaldıran hal kimi qiymət verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının CM-də beş hal- «Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar» adı altında xüsusi fəsildə müəyyən edilmişdir. Belə hallara– zəruri müdafiə (mad. 36) cinayət törətmiş şəxsin tutulması (mad. 37), son zərurət (mad. 38), əsasla risk (mad 39) əmrin və sərəncamın yerinə yetirilməsi (mad. 40) kimi hal daxildir.

Beləliklə, respublikanın 1960-cı il Cinayət Məcəlləsi ilə müqayisədə yeni olan Cinayət Məcəlləsində sadalanan halların dairəsi iki dəfə çoxaldılmışdır. Bu da Cinayət Məcəlləsinin həm proflaktik funksiyasını, həm də onun effektivliyini gücləndirir.

Sual 1. Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran halların anlayışı və növləri

Mövcud ictimai münasibətlərin kriminal qəsdlərdən qorunması müvafiq dövlət orqanlarının əsas konstitusion vəzifəsi və ölkə vətəndaşlarının vətəndaşlıq borcu hesab edilir. Belə vəzifələrin yerinə yetirilməsinin mühüm üsullarından biri də kollektiv və şəxsi mənafeyə qarşı yönələn ictimai təhlükəli qəsdlərin qarşısının alınmasıdır. Yaranmış təhlükədən qorunarkən belə təhlükənin aradan qaldırılması ilə bağlı ictimai –təhlükəli əməlin qarşısının alınması prosesində şəxsə, yaxud da şəxslərə fiziki, maddi və mənəvi xarakterli ziyan yetirilə bilər. Ziyan yetirilməklə mövcud təhlükəni aradan qaldıran hərəkət formal öcəhətdən CM-nin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan bu və ya başqa tərkibin əlamətlərinə uyğun gələ bilər. Lakin belə hərəkətlərə müəyyən şərtlər daxilində yol verildikdə, onun ictimai-təhlükəlilik əlaməti aradan qalxır və əməl cinayət sayılmır.

Əməlin ictimai təhlükəliliyini aradan qaldıran hallar elə hallardır ki, bu halların mövcud olması ilə zahirən cinayətə bənzəyən əməllər qanunauyğun davranışa çevrilmiş olur. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində qeyd edilən halların təbiətinə müxtəlif cür-əməlin ictimai- təhlükəliliyini, bəzən əməlin cinayət və cəzalanmalı olmasını. Bəzən də qeyri-hüquqiliyini aradan qaldıran hal kimi qiymət verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının CM-də baş hal «Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar» adı altında xüsusi fəsilə müəyyən edilmişdir. Belə hallara-zəruri müdafiə (mad. 36) cinayət törətmiş şəxsin tutması (mad 37), son zərurət (mad 38) əsaslı risk (mad.39). əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi (mad 40) kimi hallar daxildir. Beləliklə, respublikanın 1960-cı il CM ilə müqayisədə olan Cinayət Məcəlləsində sadalanan halların dairəsi iki dəfə çoxaldılmışdır. Bu da Cinayət Məcəlləsinin həm profilaktik funksiyasını, həm də onun effektivliyini xeyli gücləndirmişdir.

Qeyd edilən halların hüquq ədəbiyyatında təsnifi ilə bağlı müxtəlif mülahizələrə rast olunur. Bəzi müəlliflər əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran halları iki yerə: ictimai faydalı (zəruri müdafiə və cinayət törədən şəxsin tutulması)

və digər hallara ayırmağı təklif edir. Məhkəmə təcrübəsində sadalanan hallar içərisində birinci qrup hallar daha ətraflı araşdırılmalıdır.

Zəruri müdafiə və son zərurət kimi hallar cinayət hüququnun nisbətən qədim institutlarından sayılır. Hazırda əksər xarici ölkələrin, məsələn, ABŞ-ın, İspaniyanın, Bolqariyanın, Polşanın, macarıstanın, Fransanın, AFR-in və digər ölkələrin cinayət qanunvericiliyində zəruri müdafiə və son zərurət kimi əməlin kriminallığını istisna edən hallar nəzərdə tutulur.

Bundan əlavə müxtəlif ölkələrin cinayət qanunvericiliyində idrak, tibbi, texniki yaxud iqtisadi xarakterli eksperimentlərin keçirilməsi (məsələn, Polşanın CM-də), zərərçəkənin razılığı ilə evtanaziya (AFR CM-də), peşə və vəzifə borcunu yerinə yetirmək, qanuni hüquqları həyata keçirmə (İspaniyanın CM-də) və s. bu kimi hallar əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hal kimi müəyyən edilir.

Artıq qeyd edildiyi kimi, əməl o zaman cinayət əməli hesab edir ki, o, cinayət hüququ ilə ziddilik (qanuna zidd), ictimai təhlükəlilik, təqsirirliyi və cəzaya layiqlilik əlamətlərinə malik olsun bu əlamətlərdən hər hansı birinin olmaması cinayət əməlinin olmaması deməkdir. Bir sıra hallarda isə əməlin cinayət zahirən (formal) oxşarlığı ola bilər. Lakin törədildiyi müəyyən hallar zamanı o, cinayətin göstərilmiş dörd əlamətinin birindən deyil. Hamısından iməhrum olmuş ola bilər və deməli o, cinayət deyildir.

Bütün bu hallar əməlin cinayət hüquqna zidd olmasını (qanuna zidd) ictimai təhlükəliliyini, cəzaya layiqliyini və deməli, onun cinayət olduğunu istisna edir. Bu o deməkdir ki, bu hallar zamanı törədilmiş əməldə cinayət tərkibi yoxdur, bununla da əlaqədar. Bu əməli törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyəti daşması üçün əsas yoxdur. Bundan əlavə, bu halların sosial təbiəti elədir ki, müvafiq əməl nəinki qeyri-cinayət, yəni qanuna uyğun, həm də ictimai-faydalı olur. Bütün bu hallarda müəyyən zərərin vurulması (məsələn. Zəruri müdafiə halında ağır zərərin vurulması da mümkündür. Törədilmiş əməlin şəxsiyyətin, cəmiyyət və dövlətin mənafeyi üçün sosial faydalı nəticələri ilə kompensasiya edilir. Cinayət əməlini istisna edən halları disturlaşdıran cinayət insanın doğulduğu andan toxunulm. Pozulmuş və ayrılmaz əsas hüquqları və azadlıqları haqqındakı Konstitusiyaya

normalarına əsaslanır (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası). Bunlar aşağıdakı normalardır: yaşamaq hüququ haqqında (mad), mülkiyyət hüququ haqqında (mad.) və s.

Cinayət hüququ nəzəriyyəsində cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş cinayət əməlini aradan qaldıran hallardan əlavə digər hallarda sadalanır. Belə ki, A.A. Piontkovski zərər çəkənin razılığını, ictimai faydalı peşəkar funksiyaların həyata keçirilməsini, şəxsi hüququn həyata keçirilməsini, qanuna əməl edilməsini də bu cür hallara aid edirdi.

Tədris ədəbiyyatında cinayət əməlini istisna edən bu halların hüquqi təbiəti adətən inkar edilir. Çox vaxt bu onunla əsaslandırılır ki, bu hallar cinayət qanunvericiliyi ilə deyil, digər qanunvericiliklərlə (Konstitusiya, inzibati: mülki və hüququn digər sahələrinin normaları ilə) müəyyən edilir. Lakin məsələ daha mürəkkəbdir. Birincisi, zamanın özü göstərilən halların dairəsinin genişləndirilməsinə «işləyir». Belə ki, 1996-cı ildə RF CM-nə cinayət əməlini istisna edən dörd yeni hal daxil edilmişdir: cinayət törətmiş şəxsin tutulması zamanı ona zərər vurulması, fiziki və psixoloji məcburiyyəti əsaslandırılmış risk və ömrə icra edilməsi. Halbuki əvvəllər RSFSRCM-də yalnız zəruri müdafiə və son zərurət halları nəzərdə tutulmuşdu

İkincisi, zərərçəkənin razılığı, ictimai faydalı peşəkar funksiyaların həyata keçirilməsi, şəxsi hüququn həyata keçirilməsi, qanuna əməl edilməsi cinayət qanunda cinayət əməlini istisna edən hallar qismində bilavasitə nəzərdə tutulmasada, cinayət məsuliyyətini əsasları və yaxud bu məsuliyyətdən azad edilmə haqqında söhbət getdiyi hallarda bunlar cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malik olmaya bilməzlər. Bu zaman, hüquq tədqiqçisi aydın məsələdir ki, şəxsin cinayət məsuliyyətinin əsasları barədəki məsələnin həlli prosesində bilavasitə bu hallara istinad edə bilməz, belə ki, bunlar cinayət qanununda göstərilməmişdir. Lakin göstərilmiş halların cinayət hüququnun deyil. Hüququn digər sahələrinin normalarına əsaslanan hüquqi məzmununu təhlili edərək, hüquq tətbiqçisi əvvəlcədən cinayət hüquqi əsaslara. Ən çox da cinayət –hüquqi təqsirin (qəsdən və ya

ehtiyatsızlıq üzündən) olmasına «dirənir». Deməli bu hallar dolayısı cinayət-hüquqi hallara, yeni cinayət –hüquqi əhəmiyyət olan hallara çevirilirlər.

Beləliklə, əməlin ictimai – təhlükəliliyini və qeyri-hüquqiliyini istisna edən hallar. Müəyyən şəraitdə mövcud ictimai münasibətlərə qarşı yönələn qəsd aradan qaldıran. Qanunla nəzərdə tutulan ictimai faydalı hərəkətlərdir.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də nəzərdə tutularzəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın tutulması, eyni vaxtda vətəndaşlara verilən ictimai-təhlükəli qəsdlərdən qorunmağa imkan verən hüquqlardır. Belə hüquqlardan istifadə xeyli dərəcədə vətəndaşların aktiv həyat mövqeyi. Hüquq mədəniyyəti və hüquq düşüncəsinin səviyyəsi ilə bağlıdır. Buna görə də, cinayət qanunun əməlin ictimai –təhlükəliliyini və qeyri-hüquqiliyini istisna edən hallarla bağlı mövqeyi təbliğ edilməli,m əhali arassında bu institutların əhəmiyyəti və onlardan istifadə etməyin şərtləri ilə bağlı geniş izahat işləri aparılmalıdır.

Sual 2. Zəruri müdafiənin anlayışı və onun qanunauyğun şərtləri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsinə əsasən, hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını müdafiə etmək hüququ vardır. Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 36-cı maddəsində zəruri müdafiə aşağıdakı məzmununda anlayış verilir: «Zəruri müdafiə vəzifəsində, yəni özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafelərini qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə ictimai-təhlükəli qəsdən qoruyarkən törədilmiş hərəkət, zəruri müdafiə həddini aşmaqdırsa, cinayət sayılmır.

Zəruri müdafiə dedikdə, ictimai təhlükəli qəsdən hücum edənə zərər vurmaq yolu ilə qanuni olaraq mühafizə olunmaq başa düşülür. Zəruri müdafiə vəzifəsində edilmiş hərəkətlər dövlət mənafeyini, ictimai mənafeyi, vətəndaşların şəxsiyyəti və hüquqlarını ictimai təhlükəli qəsdən müdafiə etək olduğu üçün cinayət deyil, əksinə, ictimai faydalı hərəkətlər hesab edilir. Zəruri müdafiə cinayətkarlıqla mübarizədə təsirli vəsaitlərdən biri olmaqla cinayətlərin qarşısını alınmasına, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsinə, hər bir şəxsin cinayətkarlığa qarşı barışmazlıq ruhunda tərbiyə olunmasına xidmət edir. Peşə və ya digər xüsusi hazırlıqdan və qulluq vəziyyətindən asılı olmayaraq bütün şəxslər zəruri müdafiə hüququna malikdirlər (CM-nin 36.2-ci maddəsi).

Zəruri müdafiə vətəndaşın subyektiv hüququdur, lakin onun hüquqi vəzifəsi deyildir. Ona görə də müdafiədən imtina etmə mənəvi cəhətdən pislənilsə də cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilməz. Lakin bir qism şəxslər üçün dövlət mənafeyini, ictimai mənafeyi, habelə başqalarının mənafeyini kriminal qəsdlərdən müdafiə etmək qulluq mövqeyindən irəli gələn hüquqi vəzifə hesab edilir ki, belə vəzifənin də yerinə yetirilməməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilər. Polis əməkdaşları, hərbi qulluqçular, təhlükəsizlik xidməti, həmçinin dövlət mühafizə xidməti işçiləri, inkassatorlar, müəyyən obyektlərdə keşikçilər və s. bu qism şəxslərə aiddir.

Qanundan görünür ki, vətəndaşlar həyatlarına, səhhətlərinə və başqa şəxsi rifahlarına qarşı yönələn ictimai-təhlükəli qəsdlərdən qorunarkən zəruri müdafiə institutunda özünümüdafiə vasitəsi kimi çıxış edir, zəruri müdafiədə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə ictimai-təhlükəli qəsdin qarşısı alınır. Bu yolla təhlükənin qarşısı alınarkən yol verilən hərəkət zəruri müdafiə həddini aşmırsa, cinayət sayılmır.

Mövcüd mənəvi normalar ictimai-təhlükəli qəsdin qarşısını alan belə hərəkətlərə haqq qazandırır, ictimai və şəxsi mənafeyin pozulmasına qarşı, ədalətsizliyə qarşı barışmazlığı ictimai borcun dərk edilməsini yüksək prinsip kimi elan edir. Zəruri müdafiə vəziyyətində yol verilən müdafiə hərəkəti ictimai faydalı olduğundan, hüquq qaydalarının möhkəmlənməsinə xidmət qeyri-hüquqi sayılmadığından belə hərəkətlərdə cinayət tərkibi olmur.

Azərbaycan Respublikasının İlk Cinayət Məcəlləsində (1922)zəruri müdafiənin anlayışı xeyli ziddiyyətli olmuşdur. Məsələnin 19-cu maddəsində zəruri müdafiəyə aşağıdakı məzmununda anlayış verilirdi: «Şəxsiyyətə, özünü müdafiə edənə. Yaxud da başqa şəxslərə qarşı yönələn qanunsuz qəsdə qarşı zəruri müdafiə vəziyyətində edilən cəzalanmalı olan kriminal əməl barəsində zəruri müdafiə həddi açılmamışsa, cəza tətbiq edilmir»

Anlayışda «qəsd» sözündən «əvvəl» qanunsuz ifadəsi yerində işlədilməmişdir. Ümumiyyətlə, verilən anlayışda məsuliyyətdən azad etmənin əsasları aydın ifadə edilmirdi. Maddənin mətnində təhlükəli qəsd aradan qaldıran hərəkət (müdafiə hərəkəti) cəzalanmalı olan kriminal əməl kimi ifadə edilirdi. Bu səbəbdən zəruri müdafiə vəziyyətində yaranmaması ətrafında kriminalist alimlər arasında mübahisə yaranmışdır.

Azərbaycan Respublikasının 1927-ci ildə qəbul edilən ikinci Cinayət Məcəlləsində 13-cü maddəsində zəruri müdafiəyə verilən anlayış tamamilə qüsurdan azad hesab etmək də olmazdı. Belə ki, zəruri müdafiənin anlayışında onun ən vacib əlamətlərindən biri- müdafiənin qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilməsi əlaməti nəzərdə tutulmurdu. Ancaq 1958-ci ildə qəbul edilən

cinayət qanunvericiliyi əsaslarının 13-cü maddəsində zəruri müdafiənin mükəmməl anlayışı verilmişdir.

Zəruri müdafiə–hücum edənə zərər vurmaq ilə ictimai-təhlükəli qəsdən qorumaq – vətəndaşlardan subyektiv hüquqdur.

Qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə ictimai-təhlükəli hücumun qarşısını almağa yönəldilən tərəf formal, cəhətdən cinayət qanun nəzərdə tutulan əməlin əlamətlərinə uyğun gəlmiş olsada, zəruri müdafiə vəziyyətində yol verildiyindən məsuliyyət aradan qaldırır. Buna görə də yalnız müəyyən şərtlər daxilində yol verilən müdafiə hərəkətləri məsuliyyət aradan qaldıra bilər. İlk növbədə, müdafiə hərəkətləri ancaq zəruri müdafiə vəziyyətində yol verilə bilər. Öz növbəsində hər hansı hüquq pozuntusu da zəruri müdafiə vəziyyətində törədilən əməl hesab edilməsi və cinayət məsuliyyətinin aradan qalxması üçün zəruri müdafiə institutuna xarakterik olan iki qrup şərtlərə riayət edilməlidir. a) qəsd əməli ilə bağlı müdafiənin hüquqi şərtləri; b) müdafiə hərəkətləri ilə bağlı zəruri müdafiənin hüquqilik şərtləri.

Qəsd əməli ilə bağlı zəruri müdafiənin hüquqilik şərtləri.

a) qəsdə bağlı zəruri müdafiənin ilk hüquqilik şərtləri–qəsdən ictimai-təhlükəli olmasıdır. Ancaq cinayət xarakterli qəsd zəruri müdafiə vəziyyəti yarada bilər. Qəsd ictimai təhlükəli xarakterə malik deyildirsə, ona qarşı zəruri müdafiəyə yol verilmir. Qanun qəsdin xarakterini yalnız maddi əlamətlə, yəni ictimai təhlükəliliklə məhdudlaşdıraraq, onun eyni zamanda qeyri-hüquqiliyini tələb etmir. Deməli, nəinki anlaqlı şəxslər tərəfindən, habelə anlaqsız şəxslər və azyaşlılar tərəfindən törədilən ictimai təhlükəli qəsdə qarşı zəruri müdafiəyə mümkündür. Vətəndaşların qanuni hüquq mənafələrinə qulluq mövqeyindən sui-istifadə etmək yolu ilə qəsd vəzifəli şəxslərin qeyri-qanuni hərəkətlərinə qarşı da zəruri müdafiəyə yol verilmir.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin zəruri müdafiə vəziyyəti yaratmasına məhkəmə təcrübəsində rast olunmasa da, hüquq ədəbiyyatında bu barədə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin bir qismi hərəkətsizliklə

bağlı olduğundan, belə əməllərə qarşı zəruri müdafiə ümumiyyətlə, mümkün deyildir.

Son zərurət vəziyyətində yol verilən hərəkətlər də hüquqi və faydalı hərəkətlər olduğu üçün ona qarşı müdafiəyə yol verilmir.

Şəxs başqasından əvəz çıxmaq, intiqam almaq üçün əvvəlcədən hazırlaşır predmetlər əldə edir, bundan sonra intiqam almaq istədiyi şəxsi süni surətdə münafişəyə çəkən hərəkətlərə yol verməklə hücum etməyə sövq edə bilər. Təqsirkar yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək qarşı tərəfə xəsarət yetirərsə, yaxud da onu öldürərsə, belə əməl, zəruri müdafiə vəziyyətində edilən əməl kimi qiymətləndirilə bilməz.

b) zəruri müdafiənin qəsdə bağlı ikinci şərti-qəsdin mövcud olmasıdır. Qəsd mövcud olmalıdır. Başqa sözlə, qəsd başlamış, davam edən və hələ başa çatmayan olmalıdır. Qəsd o vaxt mövcud hesab olunur ki, o, qanunla qorunan istiqamət münasibətlərə artıq zərər vurmağa başlamış və ya belə zərər vurmaq üçün bilavasitə təhlükə yolsun.

SSRİ Ali Məhkəməsi Pleniminun «İctimai təhlükəli qəsdlərdən zəruri müdafiə hüququnu təmin edən qanunvericiliyi məhkəmələrin tətbiqi haqqında» 16 avqust 1984-cü il tarixli 14Nöli qərarında göstərilir ki, ictimai-təhlükəli qəsd faktiki başlamasa da, lakin qəsdin başlayacağına real təhlükə varsa, belə hallarda da qəsd, başlanan qəsd kimi qiymətləndirilir və zəruri müdafiə vəziyyəti yaranır.

İctimai-təhlükəli qəsd başa çatmışdırsa və ya onu davam etdirməkdən şəxs imtina etmişdirsə, ya da qəsdin qarşısı alınmışdırsa, zəruri müdafiə vəziyyəti aradan qalxır və müdafiə hərəkətinə yol verilə bilməz.

B və D hətdəki avtomobilin şinlərini açarkən maşının sahibi A əlində tufəng pusqudan çıxır və «əllərinizi qaldırın» deyərək qışqırır. B və D dərhal ayağa qalxır, hər ikisi əllərini yuxarə qaldırır və buna baxmayaraq qəsdən bədənə ağır xəsarət yetirməyə görə ümumi əsaslarla cinayət məsuliyyətinə alınmışdır.

Cinayətə hazırlıq hərəkəti başa çatdırılmışsa və ancaq gələcəkdə cinayət əməlinin törədilməsinə gətirib çıxara bilərsə, belə vəziyyətdə faktiki qəsd mövcud olmadığından zəruri müdafiə hüququ da yaranmır.

ç) Zəruri müdafiənin qəsdlə bağlı üçüncü hüquqilik şərti qəsdin həqiqi olmasıdır. Qəsd həqiqi, real olmalıdır. Başqa sözlə, qəsd obyektiv gercəklikdə mövcud olmalıdır. Başqa sözlə, qəsd obyektiv cerçəklikdə mövcud olmalıdır. Qəsdin həqiqi olması ictimai münasibətlərə real ziyan yetirməsini nəzərdə tutur. Təxəyyüldə yaşayan, əslində mövcud olmayan qəsd ictimai münasibətlərə ziyan yetirə bilməz. Şüurda qəsd mövcud olmasına dair yanlış təsəvvürün yaranması şəraitin xarakteri ilə, zərərçəkənin davranışı ilə qəsdinə başlanması və qurtarması halı ilə əlaqədar səhvlə bağlı mövcud olan müdafiə əyali mudafiə adlanır.

Xəyali müdafiədə ilk növbədə, şəxs zərərçəkənin hərəkətinin xarakteri haqqında yalnız təsəssürdə olur. Təhlükəli olmayan əməli səhvən kriminal əməl kimi qiymətləndirir.

A gecə növbəsindən qaranlıq küçə ilə işdən qayıdarkən arxadan addım səsləri eşidir. Buna görə də təhlükə hisis edib yerişini daha da sürətləndirir. A arxasınca gələn şəxsin də yerişini sürətləndirdiyini hiss edir. Buna görə də qaçmağa başlayır. A arxadan gələn şəxsin ona qəsd edəcəyini yəqin edir. O, qəfəltən dayanır. Əlinə keçən ağac parçası ilə onu izləyən şəxsə aramsız zərbələr vurur. Nəticə də şəxs az ağır xəsarət alır.

İstintaqın gedişində bəlli olur ki, zərərçəkən P. A.-nın qonşusu olmuş, lakin qaranlıq olduğundan onu tanımamışdır. P. da tək getməkdən qorxmış. Ona görə də özündən öncə gedən adamdan uzaqlaşmamaq üçün sürətlə yerimiş, sonra da A-nın dalınca qaçmışdır.

Xəyali müdafiədə, ikinci qəbilədən olan səhalər hücum edənin şəxsiyyətinə bağlı olur. Müdafiə olunan real hücumə məruz qalır və təsadüfən münaqişə yerində olan və qəsdə iştirakı olmayan şəxsi səhvən hücum edənlərdən hesab edir.

Xəyali müdafiə cinayət məsuliyyətini o halda aradan qaldırır ki, mövcud şərait müdafiə hərəkətlərinə yol vermiş şəxsə real qəsdə mürüz qalmasını zənn etmək üçüq əsas verir və o öz ehtimalının səhv olmasını anlamır.

Şəxs düşdüyü şəraitin təsiri altında qəsdin mövcud olmasına dair öz ehtiyatlarının olduğunu dərk etmirsə və dərk etməli deyildirsə, bu halda onun yol verdiyi hərəkət zəruri müdafiə vəziyyətinə yol verilən hərəkətlərə bərabər tutulur və məsuliyyət aradan qalxır. Bununla şəxsin xəyali müdafiə hərəkətləri zənn etdiyi real qəsd şəraitində yol verilən həddi aşarsa- şəxsin zəruri müdafiə həddini aşmağa görə məsuliyyəti yaranır.

Zəruri müdafiədə yol verilən müdafiənin hərəkətlərinin hüquqilik şərtləri.

a) Müdafiə hərəkətlərinə ancaq zəruri müdafiə vəziyyəti yaradan ictimai-təhlükəli qəsdlərə qarşı yol verilir.

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi müdafiə edilən obyektlərin dairəsini konkretləşdirir. CM-nin 36 –cı maddəsi belə obyektlərə özünün müdafiə edənin şəxsiyyətini və hüquqlarını, habelə başqa şəxslərin şəxsiyyətini və hüquqlarını habelə başqa şəxslərin şəxsiyyətini və hüquqlarını, eləcə də dövlət mənafeyini, ictimai mənafeyi aid edir.

Sadalanan obyektlərə qarşı yönələn ictimai-təhlükəli qəsdlər zəruri müdafiə hüququnda istifadə edilə bilər. Zəruri müdafiə vəziyyəti yaratmayan qəsdlərə qarşı müdafiə hüququ yaranmır.

K. kənd mağazasına gəlir. Bu vaxt mağazanın qarşısında toplanan və K-ya tanış olmayan adamlardan bir qrupu arasında dalaşma başlayır. K bu mənzərəni müşahidə edərkən dalaşanlardan A-nın ayırılıb yaxın həyətə girdiyini və oradan balta ilə geri döndüyünü görür. A yenidən dalaşanlara yaxınlaşıb və birini arxadan cəmləyib vurmaq istəyərkən K dərhal yerdən bir daş parçası götürür və özünü A-ya çatdırıb daşla onun başına zərbə vurur A aldığı zərbədən ölür. K-nın hərəkəti zəruri müdafiə vəziyyətində yol verilən hərəkət sayılmır və o, məsuliyyətdən azad edilmişdir.

b) Zəruri müdafiə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilir.

Qəsd edənin mənafeyinə zərər vurmaq yolu ilə qəsdin qarşısını almaq zəruri müdafiənin vacib şərtləndirəndir. Müdafiə tədbiri nəticəsində nəinki qəsd edənin sağlamlığına, həyətyanı, habelə onun əmlak mənafeyinə də zərər yetirilə

bilər. Məsələn; cinayətkar əmlakı oğurlayarkən onun istifadə etdiyi şəxsi avtomasını xarab etmək.

Qəsd edənə zərər vurmaqla həyata keçirilən müdafiə hərəkətləri ancaq qəsd davam edən müddət ərzində mümkündür. Qəsd sona çatmışdırsa, yaxud onun qarşısı alınmışsa, şəxs qəsd davam etdirməkdən imtina etmişdirsə. Bundan sonra zəruri müdafiə vəziyyəti olmağından, yol verilən zərər yetirən hərəkətlər müdafiə hərəkəti kimi qiymətləndirilmir və ümumi əs aslarla cinayət məsuliyyəti yaranır.

ç) Müdafiə hərəkətlərinin qəsdən xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun olması.

Müdafiə hərəkətlərinin qəsdin xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə uyğunluğu, başqa şərtlərlə yanaşı, müdafiə olunana mənafeyin mümkünlüyündən, onun qiymətindən asılıdır. CM-nin 36-cı maddəsinin 3-cü hissəsinin göstərişindən aydın olur ki, müdafiə hərəkətləri ilə vurulan zərərin ağırlığı qəsdin xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə uyğundursa –müdafiə hərəkətləri hüququayğun hesab ediləcəkdir. Müdafiə hərəkətlərinin qəsdə uyğunluğu təkcə müdafiə hərəkətlərinin vurduğu zərər, qəsd nəticəsində vurulacaq zərəre bərabər olduqda deyil, həm də müdafiə hərəkətinin vurduğu zərər qəsdin vuracağı zərərdən artıq olduqda da mövcud olur. Təsadüyü deyil ki, SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun 16 avqust 1984-cü il tarixli qərarında qeyd edilir ki, müdafiə hərəkətlərinin vurduğu zərər qarşısı alınan zərərdən artıq olsa da, lakin hücumun qarşısının alınması üçün zəruri hesab edilmişdirsə və bununla müdafiənin xarakterinin qəsdin xarakterinə açıq-açığa uyğunsuzluğu müəyyən edilmişdirsə–müdafiə edəninin hərəkətlərinə zəruri müdafiə həddini aşan hərəkət kimi qiymət verilə bilməz.

Bununla əlaqədar həyata qəsd edən hərəkətlədən müdafiə olunarkən hücum edəninin öldürülməsi, zorlama ilə, quldurluqla, külli miqdarda və ya xüsusilə külli miqdarda olduqda, xüsusilə qatı xuliqanlıqla bağlı qəsd hərəkətlərindən qorunarkən hücum edənə ağır xəsarət yetirilməsi hallarında müdafiə hərəkəti qəsdin xarakterinə uyğun hesab ediləcəkdir. Eləcə də hücum edənə ağır bədən xəsarəti

yetirməklə və qatı xuliqanlıqla bağlı qəsdlərdən qorunma hallarında da müdafiə hərəkətləri qəsdin xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun olacaqdır.

Qəsdən müdafiə olunarkən zəruri müdafiənin şərtlərinə riayət edən şəxs, əgər qanunsuz gəzdirdiyi odlu, yaxud soyuq silahdan istifadə edərsə- bu müdafiənin hüquqiliyini dəyişmir. Yəni şəxs zəruri müdafiə vəziyyətində yol verdiyi hərəkətə görə (əgər müdafiə həddi aşılmamışsa) məsuliyyət daşımır. Lakin onun barəsində qanunsuz silah gəzdirməyə görə məsuliyyət yaranır.

Zəruri müdafiə həddini aşma.

CM-nin 36-cı maddəsinin 3-cü hissəsinə görə «qəsdin xarakterinə və ictimai-təhlükəlilik dərəcəsinə açıqdan-açığa uyğun gəlməyən müdafiə zəruri müdafiə həddini aşma hesab edilir».

SSRİ Ali Məhkəməsinin Plenumunun 16 avqust 1984-cü il tarixli qərarında göstərilir ki, hücum edənə ehtiyac olmadan CM-nin 123, 130-cu maddələrində göstərilən qəsdən yetirilməsi. Qəsdin xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə açıqdan-açığa uyğun olmaqdan, zəruri müdafiə həddi açılmış hesab edilir. Eyni vaxtda Ali Məhkəmənin Plenumu İzahat verib göstərmişdir ki, zəruri müdafiə həddinin aşılıb-aşılmaması məsələsin həll edərkən vasitələrə uyğun olması, eləcə də müdafiənin və hücumun intensivliyinin uyğun olması tələblərinə mexaniki yanaşmalı, müdafiə edənə qarşı yönələn qəsdin xarakterii və təhlükəlilik dərəcəsinə, belə qəsdin qarşısının alınmasında onun gücünü və imkanlarını (hücum edənlərin və müdafiə olunanların sayı, onların yaş, fiziki vəziyyətləri, silahın olub-olmaması, qəsdin baş verdiyi yer və vaxt, habelə hücum edənlərin və müdafiə olunanların qüvvələr nisbətini real aydınlaşdırmağa imkan verən sair halları) nəzərə almalıdır.

Zəruri müdafiə həddini aşmaqla qəsdən bədənə yetirilən xəsarət qəsd edənin ölümünə səbəb olmuşdursa və müdafiə edənin belə nəticəyə psixi münasibəti ehtiyatsızlıq formasında olmuşdursa, məsuliyyət zəruri müdafiə həddini aşmaqla bədənə ağır və ya az ağır xəsarət yetirməyə görə yaranır.

Zəruri müdafiə həddini aşmaqla bağlı olan adamı öldürməni, bədənə ağır və ya az ağır xəsarət yetirmənin güclü ruhi həyacan vəziyyətində törədilən qəsdən

adam öldürmədən, qəsdən bədənə ağır və ya az ağır xəsarət yetirmədən fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, güclü ruhi həyacan vəziyyətində törədilən cinayətlərdə zərərçəkənə vurulan zərər müdafiə məqsədilə bağlı olmur. Güclü ruhi həyacan vəziyyəti zərərçəkənin yol verdiyi zorakılıq və ya ağır təqsir nəticəsində yaranır. Zəruri müdafiə üçün qeyd olunan əlamət xarakterik deyildir. Əgər müdafiə edən zəruri müdafiə həddini güclü ruhi həyacan vəziyyətində aşarsa, onun məsuliyyəti CM-nin 122-ci, yaxud da 129-cu maddələri ilə həll edilir.

Zəruri müdafiə həddini aşmaqla, CM-nin 120.2.4; 120.2.7; 120.2.8; 120.2.10; 120.2.10-cu maddələrində nəzərdə tutulan hallarda yol verilən adai öldürməyə görə məsuliyyət, zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə kimi CM-nin 123-cü maddəsilə həll edilir.

Məhkəmə təqsirkarın hərəkətlərində zəruri müdafiə həddini aşmanın əlamətlərini müəyyən etdikdə, bunu ümumi formada qeyd etməklə kifayətlənməməli, hökümdə müdafiənin qəsdin xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə açıqdan açıqca uyğun olmadığını göstəriş üzrə müəyyən edilən konkret faktiki hallara istinad etməklə özünün gəldiyi nəticəni əsaslandırmalıdır.

Sual 3. Son zərurətin anlayışı və onun qanunauyğun şərtləri

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 38-ci maddəsində son zərurətdə aşağıdakı məzmununda anlayış verilir: «Son zərurət vəziyyətində, yəni şəxsin özünün və ya başqa şəxslərin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafələrini bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurmaq yolu ilə törədilmiş hərəkət, əgər həmin vəziyyətdə bu təhlükəni başqa vasitə ilə aradan qaldırmaq mümkün deyildirsə və bu zaman son zərurət həddinin aşılmasına yol verilməmişdirsə, cinayət sayılmır.

Qanunun mənasından aydın olur ki, şəxs qeyd olunan mənafeləri bilavasitə qorxu altında alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün qanunla qorunan obyektlərə zərər vura bilər ki, belə zərər də mütləq qarşısı alınan zərərdən az olmalıdır. Bu zamanəməl cinayət hesab edilmir.

Baş vermiş təhlükənin xarakterinə və dərəcəsinə, habelə həmin təhlükənin aradan qaldırılması şəraitinə əşkar sürətdə uyğun olmayan zərər vurulması və vurulmuş zərərin qarşısı alınmış zərər bərabər və ya ondan artıq olması son zərurət həddini aşma sayılır. Son zərurət həddini bu qaydada aşma, yalnız qəsdən zərər vurulduqda cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Son zərurətin anlayışından bəlli olur ki, şəxsin özünün və ya başqa şəxslərin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlət və cəmiyyətin mənafeyini qorxu altına alan təhlükədən qoruyarkən cinayət qanunu ilə qorunan obyektlərə zərər vurmaq yolu verilən hərəkət, bu təhlükənin aradan qaldırılmasının yeganə vasitəsi olmalı, habelə hərəkət gözlənilən təhlükənin qarşısını almağa yönəlməlidir.

Hüquqi mənada son zərurət vəziyyətində yol verilən hərəkətlər ictimai – təhlükəli olmur. Ədəbiyyata bunun əleyhinə olan başqa mövqe də vardır. Sonuncuların fikrincə, son zərurət vəziyyətində qanunla qorunan iki növ münasibət toqquşur. Bunlardan əhəmiyyətli sayılan üstünlük verməklə, digərinə zərər yetirməklə daha əhəmiyyətli sayılan münasibətlər qorunur. Məsələn, eyni vaxtda həkim iki xəstə üzərinə çağırıla bilər. Belə vəziyyətdə həkim ilk növbədə vəziyyəti ağır olan xəstəyə kömək göstərməlidir. Həkimin ikinci xəstəyə kömək

göstərməyə gecikməsi hərəkətsizliyinə son zərurət mövqeyindən qiymət verilməlidir. Əksər həllərdə son zərurət vəziyyətində yol verilən davranış aktı hərəkət vasitəsilə həyata keçirilir. Zəruri müdafiədə qəsdin qarşısını almağa yönələn davranış aktı, cinayətkarın tutulması ancaq aktiv hərəkətlə həyata keçirilir. Son zərurət vəziyyəti yol verilən hərəkətsizliklə də bağlı ola bilər. Son zərurət iki növ öhdəçiliyin toqquşması ilə bağlı olduqda, şəxs baş verəcək daha ağır nəticənin qarşısını almaqla, nisbətən az ağır nəticənin baş verməsinin qarşısını almır, hərəkətsizlik göstərir.

Son zərurət vəziyyətində təhlükəni aradan qaldırmağa yönəldilən hərəkət etmək hər bir vətəndaşa verilir. Müəyyən kateqoriya adam üçün, məsələn, polis əməkdaşları üçün, yanğından mühafizə işçiləri üçün dövlət mənafeyini, ictimai mənafeyi və vətəndaşların şəxsiyyətini və hüquqlarını qorxu altına alan təhlükədən xilas edən hərəkətlər etmək vəzifə borcudur. Məsələn, kapitan gəmini uğramaqdan xilas etmək üçün son zərurət vəziyyətində gəmidəki yüklərin xeylisini dənizə atmaqla gəmidəki sərnişinləri xilas edir.

Son zərurət vəziyyətində qanunla qorunan ictimai mənasibətlərə zərər yetirməklə təhlükənin aradan qaldırılmasına yönəldilən hərəkətlər təhlükəyə və hərəkətə aid edilən bir sıra hüquqilik şərtlərinə riayət olunmaqla edildikdə cinayət sayılmır.

1) Mənafeyi qorxu altına alan təhlükəyə aid edilən şərtlər.

a) Son zərurəti doğuran iəhlyükənin yaranması

Təhlükənin yaranma mənbəyi müxtəlif ola bilər: insanların təqsirli yaxud təqsirsiz olaraq törətdikləri ictimai-təhlükəli hərəkətlər, insan orqanizmində baş verən fizioloji və bioloji proseslər (xəstəlik, aclıq və s.). təbii fəlakətlər (yanğın, daşqın, sel, zəlzələ, dağ uçurumu, qasırğa və s.), yüksək təhlükə mənbələrindən gözlənilən təhlükə, müxtəlif mexanizmlər, vəhşi heyvanlar və s.

Əgər təhlükə mənbəyi cinayətlə bağlıdırsa, onda belə əməllər həm qəsdən, həm də ehtiyatsızlıqdan törədilə bilər.

Dağlarda geoloji kəşfiyyat işi aparan bir dəstə geoloq bərk çovğuna düşür və yolu azdıqları üçün qəsəbəyə qayıda bilmirlər. Dəstənin üzvlərinin donub həlak

olmaq təhlükəsi yaranır. Onlar şəhərə yaxın dağ yamacında qarla örtülüb ot tayvalarına rast gəlirlər. Ot tayalarını yandırmaqla dəstə donmaqdan xilas olur.

Son zərurət vəziyyəti yaradan təhlükə mənbəyi maşın və mexanizmlərin nasazlığı, onların düzgün olmayan istismarı ola bilər. Məsələn, sınaq uçuşu zamanı təyyarəçi təyyarənin nasaz olduğunu və təyyarəni yerə endirməyin qeyri-mümkünlüyünü müəyyən edir. Buna görə də təyyarəçi paraşütlə tullanmanaraq özünü xilas edir.

Əgər son zərurət vəziyyəti yaradan təhlükə mənbəyi cinayətlə bağlıdırsa, belə əməllər həm qəsdlə, həm də ehtiyatsızlıqla törədilə bilər. Məsələn, A və V otaqların döşənməsi üçün elektrik mişar vasitəsilə taxta materiallarını lazım olan standartlara doğrurmaqla məşğul olmuşlar. A-nın ehtiyatsız hərəkəti nəticəsində V-nin qolu mişara toxunmuş və mişar onun qol damarını kəsmişdir. Güclü qanaxma başlamışdır. O. inşaat meydanına yaxın binanın həyatində duran maşına yaxınlaşıb sürücüdən onları xəstəxanaya aparmağı xahiş etmişdir belə vəziyyətdə A zor tətbiq edərək sürücünü maşından kənarlaşdırılmışdır və maşını ələ keçirmişdir. A.V-ni maşına götürərək xəstəxanaya çatdırmışdır.

A-nın əleyhinə maşının sahibini döyməyə və avtomasını qaçıрмаğa görə cinayət işi qaldırılmışdır. İşə məhkəmədə baxılarkən A-nın son zərurət vəziyyətində hərəkət etdiyi və bu yolla V-nin həyatını təhlükədən xilas etdiyi qeyd edilmiş, onun əleyhinə qaldırılan cinayət işi əməldə cinayət tərkibi olmadığından xitam edilmişdir.

b) Qorxu yaradan təhlükə mövcud olmalıdır.

İctimai münasibətləri bilavistə qorxu altına alan, yaxud da başlayan, davam edən, lakin hələ başa çatmayan təhlükə mövcud olan təhlükə sayılır.

ç) Son zərurət vəziyyəti yaradan təhlükə həqiqi olmalı və reallıqla yaşamalıdır.

Təhlükə həqiqi real olmalıdır, təxəyyüldə olmamalıdır. Əgər xəyalı müdafiə olunaraq müəyyən hərəkətlərə yol verilmişdirsə, məsuliyyət məsləhət faktiki səhvə dair ümumi qaydalar üzrə həll edilir. Əgər şəxs səmimi olaraq yanılmışdırsa, təqsiri olmadığından cinayət məsuliyyəti də istisna edilməlidir.

Təhlükənin mövcud şəraitdə digər vasitələrlə aradan qaldırılması qeyri – mümkün olmalıdır. Bu, son zərurətin çox vacib şərtidir. Başqa sözlə, təhlükəni aradan qaldırmaq üçün heç bir başqa, nisbətən az zərər vura biləcək vasitə mövcud olmur.

2) İctimai münasibətləri qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldıran hərəkətlərin hüquqilik şərtləri.

a) son zərurət vəziyyəti yaradan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün üçüncü şəxsə zərər vurulur.

Müdafiə şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətin mənafeyinin mühafizəsinə yönəlməlidir.

Çayda suyun səviyyəsi sürətlə qalxır və bəndi uçurmaq təhlükəsi yaradır. Bəndə nəzarət edən şəxs hər an real təhlükənin yarandığını dərk edir. Əgər su bəndi uçurursa, kolxozlara məxsus on min hektarla əkinlər məhv ola bilər.

Bəndin vəziyyətinə nəzarət edən şəxs yaranmış təhlükəni aradan qaldırmaq üçün bəndi başqa səmtə uçurur və suy vadiyə yönəlir. Vadidə yerləşən vətəndaşlara məxsus üç-dörd evi də su basır. Beləliklə, bəndə nəzarət edən şəxs üçüncü şəxslərə-vətəndaşlara zərər vurmaqla on minlərlə hektar əkinləri təhlükədən xilas edir.

Təhlükəni yaradan şəxsə zərər vurmaqla belə təhlükənin aradan qaldırılması halları da istisna edilmir. Məsələn, B sahib olduğu şirin saxlandığı dəmir qəfəsin ağzını yaxşı bağlamamış, nəticədə şir təsadüfən qəfəsin ağzına toxunmuş və qəfəsin ağzı açılmışdır. Şir qəfəsdən çıxıb, yaxındakı bağa qaçmışdır. Bağda ağacın kölgəsində uzanan B-ni görüb üzərinə atılmış və bir neçə yerdən onu dişləyib xəsarət yetirmişdir. Hadisə yerinə gələn polis işçiləri şiri güllə ilə vurmuşdur.

Son zərurət vəziyyətində təkə həyata, səhhətə və mülkiyyətə deyil, həm də təbiətə, ictimai qaydaya, hərəkət təhlükəsizliyinə və s. mənafeələrə zərər yetirilir.

b) Hüquqla qorunan başqa mənafeyə qəsd edən hərəkətlər ictimai münasibətləri qorxu altına alan təhlükədən qorumağın yeganə vasitəsi olur.

Əgər mövcud təhlükə başqa vasitələrlə aradan qaldırıla bilərsə, belə halda son zərurət vəziyyəti yaranmır.

Qəsəbədə yanğın baş verir. Əsən şiddətli külək yanğının bütün qəsəbəyə yayılması qorxusunu yaradır. N. İdarə etdiyi buldizerlə yanan binanı deyil, ona yaxın fərdi evləri uçurur. Belə hərəkəti ilə o, yanğının genişlənməsi təhlükəsinin qarşısını aldığı zənn edir. Bu vaxt yanğınsöndürənlər hadisə yerinə gəlir və tezliklə yanan binaları söndürürlər. N-in hərəkəti son zərurət vəziyyətində əsaslarla cinayət məsuliyyətinə alınmışdır. Başqa sözlə, burada yanğının qarşısını başqa vasitələrlə (məsələn, yanğınsöndürənlərin köməyi ilə) almaq mümkün olduğu halda. N. yanlış olaraq son zərurət vəziyyətinin yarandığını zənn etmişdir.

c) təhrükəni aradan qaldırmaq üçün edilən hərəkətin vurduğu zərər təhlükənin vuracağı zərərdən az olmalıdır.

M.idarə etdiyi avtomobillə yolun sağı ilə irəliləmişdir. O, qarşıda, dayanacaqda avtobusun dayandığını görür, lakin avtomobili saxlamır, bir qədər yolun soluna çıxır və kiçik sürətlə avtobusu ötüb keçir. Bu zaman yolun solu ilə qarşı tərəfdən gələn avtomobilin sürücüsü Z. M-in idarə etdiyi maşınla toqquşmamaq üçün yolun soluna-piyadalar gedən səkiyə çıxır və iki nəfər piyadanı vurur. Piyadalardan biri dərhal ölür, digəri isə xəsarət alır.

Z-in hərəkəti son zərurət vəziyyətində törədilən əməl hesab edilməmişdir. Məhkəmə hökümündə qeyd etmişdir ki, yaranmış təhlükəni daha az zərər vurmaqla aradan qaldırmaq olardı, belə ki. M.maşını yavaş sürətlə sürmüş, əgər Z. İdarə etdiyi maşının sürətini azaltsaydı və yolundan çıxmasaydı onun idarə etdiyi maşın M-in idarə etdiyi maşınla toqquşsaydı belə, maşınlara yetirilən daha az zərərlə təhlükə aradan qaldırıla bilərdi.

Təhlükəni aradan qaldırmaq üçün yol verilən hərəkətin vurduğu ziyan, təhlükənin vuracağı ziyana görə ümumi əsaslarla cinayət məsuliyyəti yaranır.

Ancaq sadalanan şərtlərə riayət etməklə təhlükəni aradan qaldıran hərəkətlər son zərurət vəziyyətində yol verilən hərəkətlər hesab edilir və məsuliyyət yaranmır. Son zərurətin müdafiənin oxşar və fərqləndirici cəhətləri

vardır. Onlar məqsədlərinə görə oxşarırlar. Hər iki institut ictimai münasibətlər üçün yaranan təhlükəni aradan qaldırmağa xidmət edir.

Son zərurət və zəruri müdafiə aşağıdakı cəhətlərə görə bir-birindən fərqlənir.

1) Zəruri müdafiə vəziyyətini yaradan təhlükə həmişə insanın ictimai-təhlükəli əməli ilə bağlıdır. Son zərurət vəziyyəti yaradan təhlükənin dairəsi genişdir.

2) Zəruri müdafiədə hücum edənə zərər vurmaqla təhlükə aradan qaldırılır. Son zərurətlə isə zərər adətən dövlət mənafeyi, ictimai mənafe, habelə vətəndaşların şəxsi mənafeyi üçün yaranan təhlükə ilə əlaqəsi olmayan şəxsə yetirilir.

3) Zəruri müdafiə vəziyyətində yol verilən müdafiə hərəkətinin vurduğu zərər, qəsdin vuracağı zərərdən yüngül, ona bərabər hətta ondan artıq ola bilər. Son zərurətdə isə vurulan zərər qarşısı alınan zərərdən həmişə az olmalıdır.

4) Zəruri müdafiədə qəsdin başqa vasitələrlə aradan qaldırılması mümkün olan hallarda da zəruri müdafiə hüquqna yol verilir. Son zərurətdə isə, əgər təhlükəni başqa vasitələrlə aradan qaldırmaq mümkündürsə son zərurət hüquqnda istifadə istisna edilir.

5) Zəruri müdafiə zamanı qəsd edənə yetirilən zərəre görə mülki-hüquq məsuliyyəti yaranmır. Son zərurət vəziyyətində üçüncü şəxsə yetirilən ziyan ödənilir.

Beləliklə, əməlin kriminnalığını aradan qaldıran hallar institutun cinayət hüquq nəzəriyyəsinin mühüm institutlarından biri olmaqla hər bir insana cinayətqar qəsdən yayınmaq üçün hüquqi əsas verir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən hər kəs özünü müdafiə etmək hüquqna malikdir.

Sual 4. Cinayətkarın yaxalanmasının anlayışı və tətbiqinin qanunauyğunluğu şərtləri

a) əsaslı risqin, əmrin və sərəncamın yerinə yetirilməsinin anlayışı və qanunauyğun şərtləri.

Cinayətin törədilməsi hüquqi fakt kimi onu törədən şəxs barəsində cinayət məsuliyyəti yaradır. Cinayət məsuliyyətinin reallaşdırılması isə hər halda cinayət törədən şəxsin hüquq mühafizə orqanlarına gəlişini təmin etməklə mümkün olur.

Cinayət törədən şəxsin gəlib özünü hüquq mühafizə orqanlarına könüllü təqdim etməsinə az həllərdə rast olunur. Əksər həllərdə belə şəxslər məcburi gətirilir. Əgər Cinayət törədən şəxs hakimiyyət orqanlarına çağırış üzrə gəlməkdən boyun qaçırırsa, qaçıb gizlənməyə səy edirsə, belə hallarda o, müvafiq həkimiyət orqanlarına məcburi gətirilir.

Respublikanın qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 37-ci maddəsində cinayət törədən şəxsin tutulmasının hüquqi əsasları təsbit edilmişdir. Orda deyilir.

37.1. Cinayət törətmiş şəxsin səlahiyyətli dövlət hakimiyyəti orqanlarına gətirilməsi və ya yeni cinayətlər törətməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə tutulduğu zaman ona zərər yetirilməsi, əgər həmin məqsəd üçün bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımi nəticə verməmişsə və bunun üçün zəruri olan tədbirlərin həddi aşılmamışdırsa, cinayət sayılmır.

37.2. Cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün tətbiq edilən vəsaitlərin və üsulların törədilmiş əməlin və həmin əməli törətmiş şəxsin ictimai–təhlükəlilik dərəcəsinə, habelə tutulmanın hallarına aşkar həddən artıq zərər vurulması şəxsin tutulması üçün zəruri olan tədbirlərin həddini aşmaq hesab olunur. Həddi bu qaydada aşma, yalnız qəsdən zərər vurulduqda cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Cinayət törədən şəxsin yaxalanmasına ona zərər vurmağı nəzərdə tutduğundan, belə hərəkətlərin kriminallağını aradan qaldıran hüquqilik şərtləri dəqiqləşdirilməlidir. Birinci qrup şərtlər tutulan şəxsin davranışına, ikinci qrup şərtlər isə tutma tədbirlərini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərinə aiddir.

1) Tutulan şəxsin davranışına aid edilən şərtlər.

a) Tutulan şəxs kriminal əmələ yol verməlidir.

Bəzən adam öldürmə, bədənə ağır xəsarət yetirmə, oğurluq və s. bu kimi əməllər əhatənin gözü önündə törədilir. Əgər cinayət törədildikdən sonara şəxs hüquq–mühafizə orqanlarına gəlməkdən imtina edirsə, onun tutulmasına və məcburi gətirilməsinə əsas yaranır.

Eləcə də məhbusun azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən qaçması da tutma tədbirlərinin tətbiqi üçün əsas olur. Çünki azadlıqdan məhrum etmə yerindən qaçmanın özü qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi ilə az ağır cinayətlər qrupuna aid edilir. (mad: 304).

Biz tutma tədbirlərinin həm qəsdən, həm də ehtiyatsızlıqla cinayət törədən və qaçıb məsuliyyətidən yayınmağa cəhd göstərən şəxslər barəsində tətbiq edilməsi mövqeyini məqbul sayırıq.

b) Cinayət törətmiş şəxsin onu tutmaq istəyənlərdən, habelə polis əməkdaşlarından qaçıb yayınmağa səy göstərməsi.

Cinayət törədikdən sonra yaxalanmaqdan xilas olmaq məqsədi ilə qaçmağa cəhd göstərən şəxslər barəsində tutma ilə bağlı tədbir görülə bilər. Əgər cinayət törədən şəxs hüquq –mühafizə orqanlarına özünü könüllü təqdim edirsə, ona hakimiyyət orqanlarına getməyə dair edilən təklifi rədd etmirsə, heç bir müqavimət göstərmirsə, belə hallarda tutma ilə bağlı hərəkətlərə yol verilmir.

2). Tutma tədbirlərini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərinə aid edilən şərtlər.

a) Tutma hərəkətləri ancaq cinayət törətmiş şəxsə qarşı yol verilə bilər.

Cinayət törətməyən şəxsə qarşı tutma hərəkətlərinə yol verilmir. Əgər cinayət törətməyən şəxsə qarşı tutma tədbirləri tətbiq edilirsə, belə hərəkət ictimai-təhlükəli xarakter alır və ona qarşı zəruri müdafiə yol verilir.

b) Tutma hərəkətlərinə cinayətin törətdiyi anda, yaxud da bilavasitə cinayət törədildikdən sonra yol verilə bilər.

Tutma tədbirlərini həyata keçirən şəxsin cinayətin bilavasitə kim tərəfindən törədildiyini gözü ilə görməsi hər bir halda məcburi deyildir. Cinayətkarı yaxalayan şəxs cinayətin edilməsini bilavasitə görməsə də lakin, cinayət bilavasitə görünlər də o cümlədən də zərər çəkmiş şəxslər məhz həmin şəxsin cinayət törətdiyini göstərsə, belə şəxs barəsində tutma tədbirləri həyata keçirilə bilər.

Cinayət baş verdikdən bilavasitə sonra konkret şəxsin cinayət etməsini görənlərsə, lakin belə şəxsin paltarında törədilən cinayətin aşkar izləri tapıldıqda və belə şəxs hadisə yerindən qaçmağa cəhd göstərdikdə də onun barəsində tutma tədbirləri tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikası CPM-də cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxsin tutulmasının aşağıdakı şərtləri müəyyən edilmişdir:

-şəxsin cinayət qanun ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalandıqda;

- zərərçəkmiş, yaxud hadisəni görənlər digər şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə (mad: 148.2.2)

-şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda (mad: 148.2.3).

Bundan əlavə şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan əməlin törədilməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda da istintaq və ya təhqiqat orqanı aşağıdakı hallarda şübhə edilən şəxsi tuta bilər.

a) Hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud istintaq fəaliyyətini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə (mad:148.3.1);

b) Şəxsin daimi yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadığıda (mad.148.3.2);

ç) Şübhə edilənin şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə (mad:148.3.3.);

c) Cinayət törədən şəxsə fiziki, yaxud da əmlak xarakterli zərər yetirməklə tutma tədbirləri həyata keçirilir.

Fiziki zərər –müxtəlif dərəcədə bədən xəsarəti yetirmədə ifadə oluna bilər.

Əmlak zərəri cinayəti törədinin paltarının cırılmasında, cinayətkarın istifadə etdiyi heyvanın məhv edilməsində, istifadə etdiyi nəqliyyat vasitəsinin zədələnməsində və məhv edilməsində ifadə oluna bilər.

d) tutma zamanı yol verilən hərəkətlər törədilən cinayətin təhlükəlilik dərəcəsinə, habelə tutmanın hallarına uyğun gəlməlidir.

Bu şərtin tələbinə görə cinayət törədən şəxsə yetirilən zərərlə, baş vermiş cinayətin xarakteri, təhlükəlilik dərəcəsi, habelə tutma halları arasında açıqdan-açığa uyğunsuzluq olmamalıdır.

Tutma tədbirləri zamanı cinayəti törədənə yetirilən zərər törədilən cinayətin vurduğu zərərdən az, vurulan zərəre bərabər, yaxud da belə zərərdən nisbətən artıq ola bilər.

CM-nin 37-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin göstərişinə görə, əgər tutma zamanı tətbiq edilən vasitə və üsullar, vurulan ziyan törədilən cinayətin və cinayəti törədənənin şəxsiyyətinin təhlükəlilik dərəcəsinə və tutmanın hallarına aşkar sürətdə uyğun gəlmədikdə şəxsin tutulması üçün zəruri olan tədbirlərin həddi aşılış hesab edilir.

s) Tutma hərəkətlərinə cinayət törədən şəxsi dövlət hakimiyyəti orqanlarına təqdim etmək məqsədi ilə yol verilir.

Qisas almaq və başqa şəxsi motivlərlə törədilən belə hərəkətlər, tutma ilə bağlı hərəkətlər sayılmır və ümumi əsaslarla cinayət məsuliyyəti yaradır.

Cinayətkarın tutulması institutu zəruri müdafiədən aşağıda göstərilən cinayətlərə görə fərqlənir.

1) Cinayətkarın yaxalanmasına iki əsas mövcud olduqda yol verilir: cinayətin törədilməsi və cinayət törədənənin qaçmağa cəhd etməsi zəruri müdafiə hüququnu isə ancaq bir əsas cinayət xarakterli qəsdin mövcud olması yaradır.

2) Cinayətkarın tutulması ilə bağlı hərəkətlərə həm qəsdən, həm də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər barəsində yol verilir, zəruri müdafiə isə ancaq fəal hərəkətlə və qəsdən törədilən kriminal əməllərdə mümkündür.

3) Cinayətin subyekti almaq üçün qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmayan şəxslərin və anlaşıq şəxslərin törətdiyi ictimai təhlükəli əməllərə qarşı tutma tədbirlərinə yol verilmədiyi halda, belə şəxslərin əməllərinə qarşı zəruri müdafiə istisna edilmir.

4) Cinayətkarın tutulması ilə bağlı tədbirlərə həm başa çatmayan cinayətlər barəsində-cinayətə hazırlıq, yaxud da sui-qəsd hərəkətlərinə yol verilən hallara,

həm də qəsd bilavasitə başa çatdıqdan sonra da yol verilir. Zəruri müdafiə isə ancaq qəsd davam edən vaxt ərzində mümkündür.

5) Cinayətkarın tutulması ilə bağlı hərəkətlərlə cinayəti törədənin öldürülməsinə yol verilmədiyi halda, zəruri müdafiədə, əgər müdafiə həddi aşılırsa, qəsd edənə vurulan zərərə hədd qoyulmur.

6) Cinayətkarın tutulması ilə əlaqədar tədbirlərdə məqsəd cinayət törədəni yaxalayıb ədalət mühakiməsi orqanlarına təqdim etməkdir. Zəruri müdafiədə isə məqsəd dövlət mənafeyini, ictimai mənafeyi, vətəndaşların şəxsiyyətini və hüquqlarını kriminal qəsdlərdən qorumaqdır.

Əsaslı risq.

Əsaslı risq kimi ilk dəfə respublikanın qüvvədə olan CM-nə daxil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 39-cu maddəsində əsaslı risqə aşağıdakı məzmununda anlayış verilir.

39.1. İctimai faydalı məqsədə nail olmaq üçün əsaslı risq nəticəsində bu məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərəri vurulması cinayət sayılmır.

Hüquq ədəbiyyatında əsaslı risqin bir çox növü fərqləndirilir

Bunların bəzilərini qeyd edək:

-istehsal risqi–hüquqla qorunan mənafeyi təhlükədə qoymaqla ictimai faydalı məqsədə nail olmağa, yaxud da istehsalat fəaliyyətinin zərərli nəticələrinin qarşısını almağa səy edilir;

-kommersiya risqi-qanunla qorunan mənafevləri təhlükədə qoymaqla bank, birca, kapital qoyuluşu və başqa sahibkarlıq fəaliyyətində bazanın vəziyyətini nəzərə almaqla fayda götürməyə səy edilir.

-elmi – texniki risq – qanunla qorunan mənafevləri təhlükədə qoymaqla tədqiqatlara, praktikaya yeni metodlar gətirilir (məsələn, bu və ya başqa xəstəliyin müalicəsi üçün effekt verəcəyinə ümid edilən metodun tətbiqi).

Əsaslı risqin, yəni hüququayyğun risqin başlıca əlamətləri aşağıdakılardır:

1) Hərəkətin (hərəkətsizliyin) ictimai- faydalı məqsədlərə nail olmasına istiqamətlənməsi;

2) İctimai faydalı məqsədə risqlə əlaqədar olmayan hərəkətlə nail olmağın mümkün olmaması.

3) Risq edən şəxsin hüquqla qorunan mənafelərinə yetirilə biləcək zərərin qarşısını almaq üçün kifayət edən tədbirlər görməsi;

4) Risq edən şəxs bilə-bilə ekaloci qəza ilə, yaxud da ictimai fəlakətlə bağlı olan bir çox insanın həyatını təhlükədə qoymamalıdır.(mad:39.3.)

Risqin hüququayğun şərtləri 2 qrupa ayrılır: 1) ehtimalı təhlükə ilə müşayət edilən risqli hərəkətin hüquqilik şərtləri; 2) risqli hərəkətin yaratdığı təhlükənin məzmununa aid edilən şərtlər.

I.Ehtimalı təhlükə ilə müşayət edilən risqli hərəkətə aid edilən hüquqilik şərtləri.

a)Risq ictimai faydalı məqsədə nail olmağa doğru istiqamətlənməlidir;

b) Risqli hərəkətlərə nail olunacaq ictimai faydalı məqsədə başqa, hərəkətlə nail olmaq mümkün olmur;

ç) risqli hərəkətə yol verən şəxs qanunla qorunan mənafelərə zərər yetiriləcəyi ehtimalını görür. Əgər şəxsin risqli hərəkətə yol verərkən zərəyə psixi münasibəti düzünə qəsd, yaxud da yanakı qəsd formasında olarsa, onun baş verən belə zərər görə ümumi əsaslarla cinayət məsuliyyəti yaranır.

c) Risqli hərəkətə yol verən şəxs mümkün olan tədbirlərdən istifadə etməklə hüqula mühafizə olunan mənafeyə zərər vurulmasının qarşısını almalıdır.

II. Risqli hərəkətin yaratdığı təhlükəninə aid edilən şərtlər:

a) Risq zamanı baş verən zərərin ehtimalı xarakter daşması;

b) Risqlə-bir çox insanların həyatı üçün təhlükənin yaranmasına ekaloci qəza, ictimai fəlakət təhlükəsinin yaranmasına yol verməməsi;

Əsaslı risq xeyli dərəcədə son zərurətə bənzəsə də onlar aşağıdakı cəhətlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər;

1) Son zərurətdə yetirilən zərər, digər zərərin qarşısını almaq üçün labüd və zərəri olduğu halda,ğ əsaslı risqlə zərərin yetirilməsi ehtimalı xarakter daşıyır. Belə zərər baş verməyədə bilər.

2) Son zərurətdə az ziyan yetirməklə böyük ziyanın qarşısı alınır. Əsaslı risqdə qorxu altına adın təhlükənin qarşısını almaq mümkün olmaya da bilər.

3) Son zərurət həddi aşılan hallarda qəsdən yetirilən zərərə görə cinayət məsuliyyəti yaranır. Əsaslı risqin hüquqiliyini müəyyən edən şərtlərdən birinin belə olmaması ehtiyatsızlıqla vurulan zərərə görə cinayət məsuliyyəti yarada bilər.

Əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsinə

Əmr və ya sərəncamın icrasının cinayət hüquqi əhəmiyyətli uzunmüddət elmi mübahisələrin predmeti olmuşdur. Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hal kimi əmr və ya sərəncamın yerinə yetirilməsinin anlayışı CM-nin 40 –cı maddəsində verilmişdir. Orada deyilir:

40.1. Müəyyən edilmiş qaydada verilmiş və icraçı şəxs üçün məcburi olan əmr və ya sərəncamı yerinə yetirərkən həmin şəxs tərəfindən bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurulması cinayət sayılmır. Belə zərərə görə qanunsuz əmr və ya sərəncam vermiş şəxs cinayət məsuliyyəti daşıyır.

Əmr–hər hansı bir hərəkətin icrası ilə bağlı vəzifəli şəxsin səlahiyyət çərçivəsində müəyyən formada verilən hakimiyyət göstərişidir.

«Qulluq fəaliyyətinə görə əmr və ya sərəncam verəndən asılı olan şəxs əmr və ya sərəncamın ictimai-təhlükəli xarakterdə olduğunu aşkar surətdə dərk etməmişdirsə, yaxud da dərk etməsə də belə əmr və ya sərəncamı icra etməkdən çəkinmək imkanı olmamışdırsa, onun tərəfindən ictimai-təhlükəli xarakterli əmr və ya sərəncamı icra etmək cinayət sayılmır.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində əmrə (sərəncama) və əmrin icrasına aid edilən hüquqilik şərtləri fərqləndirilir».

I Əmrin hüquqilik şərtlərinə aiddir:

1) əmr və ya sərəncam onu verməyə səlahiyyəti olan şəxs tərəfindən imzalanır.

Əgər əmr və ya sərəncamın onu vermək səlahiyyəti olmayan şəxs tərəfindən imzalanması bəlli olarsa, belə əmr və sərəncamın hüquqi əhəmiyyəti olmayacaq.

2) əmr və ya sərəncam qəbul olunmuş formada (yazılı, şifahi, texniki vasitələrin köməyi ilə) verilməlidir.

Hər bir halda normativ sənəddə əmrin verilməsinin forma və qaydası müəyyən edilir (məsələn: silahın və ya başqa xüsusi vasitələrin tətbiqinə dair əmr müəyyən qanuna uyğun olaraq, yazılı formada verilməlidir).

3) Əmr aşkar surətdə qanuna qarşı durmamalı, onun icrası tabeçilikdə olan şəxsi cinayət etməyə şövq etməməlidir. Əmrin aşkar surətdə qanunsuz olması hallarında vəzifəli şəxs verdiyi əmrin mövcud qanunlara və ya hüquqi aktlara zidd olduğunu dərk edir, cinayət qanunu ilə qorunan mənafelərə zərər yetirəcəyini görür və belə əmrin icra edilməsini arzu edir. Qanunsuz əmrin icrası ilə vurulan zərər dövlət, yaxud da xidməti vəzifəsinin yerinə yetirilməsi zərurətindən irəli gəlmir.

II əmrin icrasına aid edilən şərtlər:

1) Cinayət qanunu ilə qorunan mənafelərə zərər yetirilən hallarda əmri və sərəncamı icra edən şəxsin məsuliyyət məsələsinə baxıla bilər. Belə hallarda yetirilən ziyanın həmçinin əmri icra edənin hərəkətinə verilən qiymət üçün əhəmiyyətli olmur.

2) Hökmü icra edən şəxsin hərəkətləri əmrlə müəyyən edilən çərçivədən kənara çıxmamalıdır. Əmrin icrasının qeyd edilən çərçivədən kənara çıxmalıdır. Əmrin icrasının qeyd edilən çərçivədən kənara çıxan hərəkətlərinə görə ümumi əsaslarla məsuliyyət yaranır

3) əmrin və ya sərəncamın ictimai – təhlükəliliyini dərk etməyərək onu icra edən şəxs qanunla qorunan mənafelərə zərər yetirdikdə, onun ancaq ehtiyatsızlıqla bağlı törədilən əmələ görə məsuliyyəti yarana bilər.

4) Əmr və ya sərəncamın ictimai–təhlükəliliyini onu icra edən şəxs dərk etsə də, onun belə əmr və ya sərəncamı icra etməkdən çəkinmək imkanı olmamışdırsa, qanunla qorunan mənafelərə zərər yetirən belə əmrin icrasına görə şəxsin məsuliyyəti yaranmır.

5) Qanunsuz əmrin (sərəncamın) icrası ilə cinayət hüquqi ilə qorunan mənafelərə zərər yetiriləcəyini bilə-bilə şəxsin belə əmri icra etməsi, onun barəsində ümumi əsaslarla qəsdən törədilən cinayətə görə məsuliyyət yaradır.

6) Şəxs qanunsuz əmri icra etməkdən boyun qaçırmasına görə məsuliyyət daşımır.

NƏTİCƏ

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində beş hal – «Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar» adı altında xüsusi fəsilə müəyyən edilmişdir. Belə hallara – zəruri müdafiə (mad:36), cinayət törətmiş şəxsin tutulması (mad:37), son zərurət (mad:38), əsaslı risk (mad:39), əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi (mad: 40) kimi hallar daxildir.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan bu institut vətəndaşlara verilən ictimai-təhlükəli qəsdlərdən qorxmağa imkan verən hüquqlardır. Belə hüquqlardan istifadə xeyli dərəcədə vətəndaşlıran aktiv həyat mövqeyi, hüquq mədəniyyəti və hüquq düşüncəsinin səviyyəsi ilə bağlıdır.

Konstitusiyanın 26-cı maddəsinə əsasən, hər kəsin qanunla qadağan olmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır. Buna görə də, cinayət qanununun əməlin ictimai təhlükəliliyini və qeyri-hüquqiliyini istisna edən hallarla bağlı mövqeyi təbliğ etməli, əhali arasında bu institutların əhəmiyyəti və onlardan istifadə etməyin şərtləri ilə bağlı geniş iizahat işləri aparılmalıdır.

Deməli, «Əməlin kriminallığını istisna edən hallar» mövzusunə çıxarılan dörd sual ayrı-ayrılıqda təhlil edilmiş, onların qanunauyğun şərtləri göstərilmiş və mövzunun aktuallığı xüsusilə qeyd etmişdir.

Beləliklə, əməlin ictimai-təhlükəliliyini və qeyri-hüquqiliyini istisna edən hallar, müəyyən şəraitdə mövcud ictimai mənasibətlərə qarşı yönələn qəsd aradan qaldıran, qanunla nəzərdə tutulan ictimai faydalı hərəkətlərdir.